

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และวรรณกรรมปริทัศน์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในที่นี่ อาศัยข้อมูลและแนวคิดที่ว่าด้วย รากฐานทางสังคมของระบบเผด็จการและระบอบประชาธิปไตย ในหนังสือ “Social origins of dictatorship and democracy”¹ ของบาริงตัน มัวร์ (Barrington Moore) ซึ่งอธิบายว่า ความหลากหลายของแนวทางการเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมในสังคมหนึ่งๆ ที่มีนัยสัมพันธ์กับชนชั้นนำ การปฏิบัติสัมเลิกระบบศักดินา และแนวคิดที่ว่าด้วย “ประวัติศาสตร์การปฏิบัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ”² ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา อันมีลักษณะโครงสร้างเนื้อหาใกล้เคียงกัน อีกทั้งวรรณกรรมบางส่วนของที่เกี่ยวข้อง มาตีความตามทฤษฎีของผู้ศึกษา โดยกำหนดกรอบเนื้อหา 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกได้แก่ การศึกษาเปรียบเทียบความหลากหลายของชนชั้นนำการปฏิบัติสัมเลิกระบบศักดินาในสังคมหนึ่งๆ อันมีส่วนสัมพันธ์ต่อกระบวนการกำหนดโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในช่วงสมัยพัฒนาอุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน ส่วนที่สองได้แก่ การศึกษาปัจจัยร่วมที่กำหนดบริบทความต่อเนื่องทางการผลิตซ้ำอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดิน ภายหลังจากที่สังคมนั้นๆ เคลื่อนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม และส่วนสุดท้ายได้แก่ การนำองค์ความรู้ที่สกัดได้มาใช้คาดการณ์บริบททางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายไทยภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

วรรณกรรมปริทัศน์ที่ประกอบในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ เอกสารหลายแขนง เช่นเอกสารวิชาการ เอกสารประเภทบันทึกความทรงจำต่างๆ วิทยานิพนธ์ สิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือพิมพ์ นิตยสารทั่วไป ดังจะกล่าวถึงเฉพาะบางชิ้นงานในลำดับต่อไป

2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 รูปแบบการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมทางสังคม

พื้นฐานทางทฤษฎี การจำแนกชนชั้นทางสังคมสมัยศักดินาโดยอาศัยมิติความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเครื่องชี้วัด สามารถจัดกลุ่มคนออกเป็น 3 ส่วนหลักที่ถือครองเงื่อนไขความได้เปรียบเสียเปรียบทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน คือ ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นศักดินาผู้กุมอำนาจจัดสรรทรัพยากรในแผ่นดินสูงสุด ทำให้ชนชั้นดังกล่าวครอบครองทรัพยากร โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ดินจำนวนมาก ชนชั้นได้ปกครองหรือชาวนาส่วนใหญ่ที่ขาดแคลนอำนาจถือครองที่ดินใน

---

¹ Barrington Moore, Jr., Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world (Boston : Beacon Press, 1993)

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิบัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ(กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2536)

ฐานะเจ้าของกรรมสิทธิ์จึงเป็นผลให้มักต้องเช่าหรืออาศัยที่ดินจากเจ้าที่ดินศักดินาเพื่อใช้ทำการผลิต และชนชั้นกรรมสิทธิ์ หรือชนชั้นที่ถือเป็นอิสระจากพันธนาการความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินาสูงกว่าชาวนา (ด้วยเพราะส่วนใหญ่นิยมทำการค้ามากกว่าการเป็นผู้ผลิตโดยตรงเช่นชาวนาที่ต้องพึ่งพาที่ดินเป็นสำคัญ) สำหรับสองกลุ่มแรก เงื่อนไขความสัมพันธ์ทางการผลิตภายใต้พันธนาการศักดินาค่อนข้างแสดงผลแบ่งแยกกลุ่มชนผู้ได้เปรียบและเสียเปรียบที่ชัดเจน คือฝ่ายศักดินาเจ้าที่ดินสามารถเรียกร้องส่วนเกินที่ชาวนาผลิตได้ จากการอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของที่ดิน ผืนที่ชาวนาอาศัยเพื่อดำเนินการการผลิต (อาจรวมถึงการอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าชีวิตในระบบไพร่ทาสหรือระบบแรงงานสังกัดมูลนาย) ส่วนสำหรับชนชั้นกรรมสิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นประกอบการค้าและการลงทุนอิสระ แม้มักมีใช้กลุ่มชนผู้มีส่วนได้เสียกับปัญหาการผูกขาดที่ดินของศักดินาเจ้าที่ดินโดยตรง แต่ก็มักประสบปัญหาไม่สามารถสามารถพัฒนากิจกรรมการค้าการลงทุนไปสู่พลังการผลิตในระบบอุตสาหกรรมได้มากนัก เมื่อทรัพยากรในแผ่นดินถูกรอบงำจากอิทธิพลของชนชั้นศักดินาและระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินา(ทั้งแรงงาน ที่ดิน) จนเป็นเรื่องยากที่ชนชั้นดังกล่าวจะแสวงหา/สะสมปัจจัยการผลิตอันพอเพียงสำหรับนำไปใช้จัดตั้งฐานอุตสาหกรรมการผลิต (ซึ่งผลสำเร็จจะนำไปสู่การปฏิรูปอำนาจผลิตมูลค่าส่วนเกินในระบบเศรษฐกิจอย่างทวีคูณ) เบื้องต้นจึงเสนอได้ว่า ชาวนา และกรรมสิทธิ์ คือฝ่ายที่สะสมความขัดแย้งกับโครงสร้างเศรษฐกิจแบบศักดินา จนถือเป็นเรื่องสมเหตุสมผลที่ทั้งสองชนชั้นจะเป็นกำลังนำการปฏิวัติล้มล้างระบบศักดินา ดังปรากฏในกรณี ประเทศ โซเวียต จีน หรือแม้แต่ฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามกรณี ศักดินาเจ้าที่ดินเองก็สามารถช่วงชิงบทบาทสถานะชนชั้นนำหรือร่วมมือกับกรรมสิทธิ์นำการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างไปสู่สมัยอุตสาหกรรมได้ กรณีนี้เช่นปรากฏในประเทศ เยอรมนี ญี่ปุ่น และอังกฤษ*

แม้ว่าทุกชนชั้นในสังคมเศรษฐกิจการเมืองยุคศักดินา จะมีเงื่อนไขและหลักการรองรับให้สามารถกลายเป็นชนชั้นนำพาสังคมเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ด้วยเงื่อนไขและหลักการที่ซึ่งต่างวาระกัน ก็ทำให้รูปแบบโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองที่รังสรรค์ขึ้นใหม่หลังผ่านพ้นยุคสมัยศักดินาปรากฏรูปแบบที่แตกต่างกับตามคติการชนชั้นนำการเปลี่ยนผ่าน ดังอาจกำหนดโดยคร่าวๆได้ 3 มิติคือ เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิวัติโดยกรรมสิทธิ์ ชนชั้นปกครอง และชาวนาหรือ

* สุภา ศิริมานนท์ กล่าวไว้ว่า “สำหรับประเทศอังกฤษ ความสลายตัวของระบบศักดินา หรือความสูญหายของพวกเลกมิได้เป็นไปเพราะอาการปรากฏขึ้นของอำนาจพ่อค้าอย่างเดียว หากเพราะเหตุว่าพวกเจ้าที่ดินเองก็ได้เร่งจังหวะให้แก่ความสลายอำนาจแห่งชนชั้นของตนด้วย...” สุภา ศิริมานนท์, *คำบรรยายแคปิตลิสต์ บทวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจแห่งสหรัฐอเมริกา*(กรุงเทพฯ: ศยาม บริษัทเคล็ดไทย, 2536), หน้า 26.

มวลชน กับการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ภายใต้รูปแบบทุนนิยมประชาธิปไตย ทุนนิยมฟาสซิสต์ และ สังคมนิยม ตามลำดับเช่นคำกล่าวของบาริงตัน มัวร์

“โดยถึงที่สุดการปฏิวัติกรรมพีในตะวันตกก่อเกิดประชาธิปไตย, การปฏิวัติจากเบื้องบนนำไปสู่ฟาสซิสต์, และการปฏิวัติโดยชาวไร่ชาวนานำไปสู่คอมมิวนิสต์ ...”³

ทุนนิยมประชาธิปไตย

บาริงตัน มัวร์ ได้อธิบายลักษณะการเข้าสู่ระบบทุนนิยมประชาธิปไตยหรือทุนนิยมเสรี ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสังคมศักดินาไปเป็นสังคมทุนนิยมเสรี โดยมีชนชั้นกรรมพี (Bourgeois revolutions) หรือลัทธิเศรษฐกิจแบบกรรมพี (ตามทรรศนะของผู้ศึกษา) เป็นอำนาจนำ กล่าวคือ ภายหลังชนชั้นกรรมพีสามารถบั่นทอนความเข้มงวดทางการควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจโดยชนชั้นศักดินา (ในอังกฤษเกิดขึ้นโดยมีการต่อสู้ที่รุนแรงต่ำกว่าหากเปรียบเทียบกับในกรณีของฝรั่งเศส) ชนชั้นดังกล่าวจึงดำเนินกระบวนการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจของรัฐให้สอดคล้องต่ออุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมสูงขึ้น เจือจางสำคัญของวาทกรรมคลั่งเข้าสู่สมัยใหม่บนเส้นทางทุนนิยมประชาธิปไตย จึงตั้งอยู่บนคติที่ว่าด้วย (1) รัฐสนับสนุนกลไกจัดสรรปัจจัยการผลิตในแผ่นดิน ภายใต้อำนาจการเคารพระบบกรรมพีเอกชน และ (2) วิธีการลงทุนประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่วนเอกชนดำเนินไปบนเงื่อนไขความเป็นอิสระจากอิทธิพลการครอบงำโดยภาครัฐทั้งในส่วนกิจกรรมการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม (3) บทบาทสถานะแห่งรัฐได้ปรับลดภาระหน้าที่ให้คงเหลือขอบเขตอำนาจบริหารประเทศในมิติส่วนงานความมั่นคงด้านสังคมการเมืองมากกว่าจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือแทรกแซงมิติความมั่งคั่งของแผ่นดินโดยตรง กล่าวโดยสรุป โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองภายใต้ระบบทุนนิยมประชาธิปไตย ได้ส่งเสริมให้ชนชั้นนายทุนเอกชน ก้าวขึ้นสู่ความเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจแทนที่ชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดิน อีกทั้งยังสนับสนุนให้กติกากองแข่งขันกำหนดเงื่อนไขมีภาครัฐคอยสนับสนุนผ่านกระบวนการกำหนดนโยบายคุ้มครองระบบกรรมพีเอกชนและนโยบายส่งเสริมการลงทุนเสรี ตัวอย่างประเทศต้นแบบที่สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส

ทุนนิยมฟาสซิสต์

3

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world*, p. 413-414.

การเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่ง บาริงตัน มัวร์ และฉัตรทิพย์อาศัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคมจากประเทศ ญี่ปุ่น และเยอรมนี เป็นฐานอธิบาย คือ การเป็นทุนนิยมฟาสซิสต์ ที่เกิดจากเงื่อนไขการปฏิวัติด้วยการนำของชนชั้นสูง หรือศักดินา (conservative revolutions from above) เงื่อนไขการเข้าสู่สมัยใหม่ในกรณีนี้ เริ่มต้นจากความที่ระดมพิภพภายในสังคมนั้นๆ ไม่สามารถสะสมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เข้มแข็งพอที่จะนำไปใช้ต่อต้านชนชั้นศักดินาได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็อาจจำเป็นต้องอาศัยชนชั้นศักดินาเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตน ข้อจำกัดเช่นนี้ จึงเท่ากับเป็นเงื่อนไขส่งเสริมให้ชนชั้นปกครองได้เปรียบที่จะช่วงชิงอำนาจนำการเปลี่ยนผ่านสังคมเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม จนส่งผลให้ ท้ายที่สุดโครงสร้างเศรษฐกิจในสังคมนั้นๆ ยังคงถูกตรึงไว้ด้วยนโยบายการควบคุมกิจกรรมการลงทุน โดยรัฐภายใต้กระบวนการปฏิรูปกลไกปกครองที่ชนชั้นดังกล่าวยังคงดำรงอิทธิพลครอบงำ* (แตกต่างกับอังกฤษที่แม้เจ้าที่ดินศักดินาจะยึดอำนาจปกครองจากกษัตริย์ได้แต่ก็เลือกใช้อำนาจนั้นๆ ผ่านกลไกรัฐสภาที่โน้มเอียงไปในทิศทางกำหนดยุทธศาสตร์เศรษฐกิจที่ค่อนข้างไปทางแนวคิดแบบเสรีนิยม)** ประเด็นนี้ตีความจากเนื้อหาในงานของบาริงตัน มัวร์ส่วนที่กล่าวไว้ว่า

“ช่วงเวลาระยะสั้น รัฐบาลที่มาจากผู้ปกครองเดิม ถือข้อได้เปรียบโดยชัดเจน รัฐบาลเป็นทั้งผู้สนับสนุนและควบคุมความจำเป็นทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน”⁴

กระบวนการพัฒนาโครงสร้างภาคอุตสาหกรรม จึงเท่ากับยังคงถูกครอบงำภายใต้กรอบอำนาจของชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดินเดิม รัฐภายใต้ลักษณะบริหาร(รัฐบาล)ที่ส่วนหนึ่งสถาปนาขึ้นจากชนชั้นปกครองศักดินาเดิม จึงมักเป็นทั้งภาคส่วนนำการการลงทุนในธุรกิจขนาดใหญ่ หรือถ้ารัฐปล่อยให้ภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รัฐบาลก็เห็นชอบที่จะกำหนดนโยบายส่งเสริมความ

* “ในช่วงแรกเริ่มการนำระบบ รัฐสภาเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศของญี่ปุ่น แม้ว่าสภาแห่งชาติส่วนหนึ่งจะมาจากการเลือกตั้ง แต่ก็ยังคงถูกจำกัดอำนาจอย่างมาก จากสภาสูงหรือวุฒิสภาที่มาจากการสืบตระกูลหรือการแต่งตั้งทั้งหมดที่มาจากขุนนางเก่าแก่ในราชสำนัก ขุนนางพิวคัล...” เอ็ดวิน โอ โรเซาเออร์, ญี่ปุ่น(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524), หน้า 98.

** “เจ้าที่ดินของอังกฤษสนับสนุนการค้าและการอุตสาหกรรม ต่างจากเจ้าที่ดินในภาพพื้นทวีปยุโรป ซึ่งมักมีลักษณะอนุรักษ์นิยม ...เมื่อเจ้าที่ดินแย่งอำนาจการปกครองจากกษัตริย์มาได้ เป็นผู้ครอบงำรัฐสภา ก็ปกครองไม่เข้มงวด ปล่อยให้อังกฤษมีเสรีภาพส่วนบุคคล เศรษฐกิจส่วนบุคคลเต็มที่ เข้ายุ่งเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพียงเล็กน้อย...” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 4.

4

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world* , p. 441.

เข้มแข็งของกลุ่มทุนเอกชนผูกขาดขนาดใหญ่ (เช่นในญี่ปุ่นเรียกว่า zaibatsu) เพื่อเป้าหมายความมั่งคั่งแห่งชาติมากกว่ามุ่งสนับสนุนให้กลุ่มทุนเอกชนแข่งขันกันเองเพื่อเป้าหมายความมั่งคั่งส่วนบุคคล ดังบาริงตัน มัวร์ กล่าวถึงกรณีของญี่ปุ่นดังนี้

“ความสำเร็จของธุรกิจขนาดใหญ่ในญี่ปุ่นเป็นผลจากลัทธิชาตินิยม ในสมัยที่กำลังทหารและระบบฟาสซิสต์มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ มูลค่าส่วนเกินจากภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก 6 พันล้านเยนในปี ค.ศ. 1930 ไปเป็น 3หมื่นล้านเยนในปี ค.ศ. 1941 อีกทั้งสัดส่วนความเปลี่ยนแปลงระหว่างอุตสาหกรรมขนาดเบาและหนักก็แปรผกผันกัน จาก อุตสาหกรรมหนักที่สร้างมูลค่าส่วนเกินในภาคอุตสาหกรรมทั้งหมดร้อยละ 38 เมื่อปีค.ศ. 1930 เพิ่มสัดส่วนไปเป็นร้อยละ 73 ในปีค.ศ.1942 ซึ่งก็เป็นผลจากการควบคุมกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่โดยรัฐบาล .”⁵

กล่าวโดยสรุป ทุนนิยมฟาสซิสต์ กำหนดให้รัฐเป็นฝ่ายนำกระบวนการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจเข้าสู่สมัยใหม่ ด้วยผลักดันนโยบายการเมืองแบบชาตินิยมเผด็จการเพื่อเป้าหมายให้เกิดกระบวนการสะสมทุนภายในขนาดใหญ่บนวิถีทางความร่วมมือผ่านทุกภาคส่วนทางสังคมที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง ต่างจาก ทุนนิยมประชาธิปไตยที่ภาครัฐอาศัยการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่ชนชั้นกระฎุมพี เพื่อให้ชนชั้นดังกล่าวเป็นผู้นำการพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่ภายใต้อุดมการณ์การแข่งขันเสรี แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น กรณีนี้ก็ยังคงถือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจบางประการที่สอดคล้องกับหลักการทุนนิยมประชาธิปไตย คือการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน

สังคมนิยม

สำหรับการเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมในรูปแบบนี้ ต่างออกไปจากทฤษฎีการพิจารณาภายใต้กรอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองศักดินาและชนชั้นกระฎุมพี เพราะความหมายของการเข้าสู่สังคมนิยมอุตสาหกรรมแบบสังคมนิยม มีมวลชนและกลุ่มผู้นำมวลชน (หรือชนชั้นผู้ยึดอุดมการณ์ต่อต้านระบบเศรษฐกิจทั้งในรูปแบบการครอบงำโดยอำนาจศักดินาและกระฎุมพี) เป็นชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลง หลังจากที่ชนชั้นดังกล่าวยึดอำนาจปกครองจากชนชั้นศักดินา กระบวนการกำหนดนโยบายจัดสรรปัจจัยการผลิตเพื่อส่งเสริมพัฒนาการลงทุนอุตสาหกรรมการผลิตในประเทศ จึงแทบมิได้กำหนดให้ ทั้งศักดินาและกระฎุมพีถือครองปัจจัยการผลิตและอำนาจการลงทุนต่อไป แต่ปัจจัยการผลิตหรือหน่วยกิจกรรมการลงทุนแทบทั้งหมดถูกเวนคืนกลับสู่ฐานการ

5

Ibid., p. 301-302.

ลงทุนโดยรัฐในฐานะศูนย์กลางอำนาจบริหารจัดการหน่วยเศรษฐกิจเพื่อมวลชน กรณีนี้แม้เทียบเคียงกับรูปแบบทุนนิยมฟาสซิสต์ จะพบความเหมือนว่าทั้งสองรูปแบบต่างก็คลี่คลายไปในลักษณะการเข้ามาเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาครัฐ แต่ความแตกต่างที่สำคัญคือ ทุนนิยมฟาสซิสต์ รัฐมิได้ปฏิเสธการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ต่างจากสังคมนิยมที่รัฐปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์หากแต่กลับมุ่งส่งเสริมแนวทางการถือครองทรัพย์สินผ่านระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในระดับสังคมนิยม

รูปแบบการคลี่คลายไปสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมในสังคมหนึ่งๆ ที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขชนชั้นนำการสลายพันนาการศักดินาที่ต่างกัน อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่ามาใช้กำหนดสมมุติฐานเบื้องต้นคือ ถ้าวางชี้ได้ว่ากรณีการเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองของไทย ในปีพ.ศ. 2475 ใครคือชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลง คำตอบนั้นก็อาจตอบโจทย์ได้ว่ารูปแบบการดำเนินโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทย นับตั้งแต่พ.ศ. 2475 ควรดำเนินไปในลักษณะใดที่จะบ่งชี้ว่า ชนชั้นเจ้านาย (ฝ่ายศักดินา) น่าจะเป็นกลุ่มชนผู้ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายใต้พลวัตความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งโดยความพยายามอธิบายบางกระแส เสนอว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2475 คือการปฏิวัติโดยชนชั้นกลาง ซึ่งนิยามเช่นนี้มีได้สอดคล้องกับทฤษฎีของนักศึกษา โดยเฉพาะหากตีความ “ชนชั้นกลาง” ในความหมาย “ชนชั้นกรรมวิธี” ในมิติทางเศรษฐกิจ เพราะด้วยพิจารณาสถานะของกลุ่มคนในคณะราษฎรส่วนใหญ่ครั้งสมัยสมบูรณ์วิสัยสิทธิราชย์ ก็น่าจะใกล้เคียงกับชนชั้นปกครองศักดินาในระดับกลางถึงล่างลงมา (ข้าราชการ) หรืออาจเทียบเท่า “ชาวมุไร” ในสังคมศักดินาญี่ปุ่น มากกว่าถือสถานะ “ชนชั้นพ่อค้า” ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า ชนชั้นกรรมวิธีในสังคมไทยมิใช่ตัวการหลักที่สามารถครอบงำวิถีเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านาย เช่นในอังกฤษ หรือฝรั่งเศส หรืออีกนัยหนึ่ง ความสามารถผลิตซ้ำอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะดำเนินต่อเนื่องหรือเสื่อมถอยลง ก็ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้านายกับชนชั้นกรรมวิธีที่ไม่ว่าจะปรากฏในลักษณะการปะทะ (เช่นในฝรั่งเศส) หรือประสานความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (เช่นในอังกฤษ) เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม นัยของรายละเอียดที่ระบุว่า คณะราษฎร ถือเป็นข้าราชการศักดินาระดับกลางถึงล่างลงมา ก็ประการหนึ่งคือตัวแปรที่ทำให้ไม่สามารถประเมินได้ว่ากระบวนการผลิตซ้ำอำนาจผูกขาดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายในชนชั้นปกครองหลังเข้าสู่สมัยใหม่ของไทย หมายถึงการจัดสรรอำนาจทั่วทั้งโครงสร้างชนชั้นศักดินา เพราะเมื่อคณะราษฎรก็ไม่ถือว่าเป็น เจ้าที่ดินขนาดใหญ่ ที่ทำ

* ภายในชนชั้นปกครองของญี่ปุ่นสมัยโทกุกาวา สามารถแบ่งออกเป็นลำดับชั้นย่อยตามระดับอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ หากไม่นับรวมองค์จักรพรรดิ ที่ถูกจำกัดพระราชอำนาจไว้เพียงการเป็นสถาบันสูงสุดเชิงสัญลักษณ์ ภายในชนชั้นปกครองตามลำดับอำนาจชั้นสูงไปต่ำประกอบด้วย โขกุน ไคเมียว และชาวมุไร

กินกับค่าเช่า อีกทั้งยังเป็นข้าราชการที่สะสมกำลังขึ้นเพื่อจุดประสงค์การต่อต้านชนชั้นปกครอง สักคินาระดับสูง อีกทั้งยังประกาศอุดมการณ์การก่อการกำเริบไปเพื่อต้องการปลดปล่อยมวลชน จากพันธนาการศักคินา ข้อปรากฏดังกล่าวจึงเสมือนเป็น การประกาศตัวเป็นฝ่ายต่อต้านชนชั้นศักคินามากกว่าสนับสนุนให้ชนชั้นศักคินาสืบทอดอำนาจเศรษฐกิจการเมืองต่อไป ดังนั้น แทนที่ชนชั้นเจ้านายจะได้ประโยชน์จากกระบวนการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยทางสังคมด้วยไม่ต้องเผชิญหน้ากับแรงปะทะกับชนชั้นกรรมวิธี หรือมวลชน ชนชั้นเจ้านายกลับต้องเผชิญกับพลังเคลื่อนไหวต่อต้านกลไกผลิตซ้ำอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองจากข้าราชการเดิมที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของตน บริบทความขัดแย้งภายในระดับชั้นศักคินาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งคลี่คลายไปในลักษณะการปะทะกันระหว่างหัวอำนาจเก่ากับหัวอำนาจใหม่ที่ปฏิเสธการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชนผู้ฝึกฝ้ออำนาจเก่า ทำให้ขณะทีกลไกจัดสรรความมั่งคั่งในแผ่นดินถูกรอบงำผ่านนโยบายเศรษฐกิจเผด็จการชาตินิยม นอกจากฝ่ายราชสำนักจะแทบมิได้ถือสิทธิ์ร่วมเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ไปพร้อมกับรัฐบาลคณะราษฎรแล้ว ราชสำนักเองยังต้องประสบปัญหาความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจจากกระบวนการบังคับใช้อำนาจการเมืองจากรัฐบาลคณะราษฎร เพื่อเป้าหมายบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนัก เช่นการตัดลดงบประมาณส่วนพระมหากษัตริย์ การปฏิรูประเบียบการบริหารจัดการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วยโอนอำนาจดูแล ควบคุมผลประโยชน์ให้ขึ้นตรงต่อกระทรวงการคลังในระยะหนึ่ง เป็นต้น

ถึงกระนั้น ด้านหนึ่งซึ่งรัฐบาลคณะราษฎรไม่สามารถแทรกแซงได้อย่างเด็ดขาด คือฐานทรัพย์สินที่ถูกประเมินแล้วว่าเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของทั้งเจ้านายและพระมหากษัตริย์ ซึ่งประเด็นนี้ ไม่เพียงสอดคล้องกับหลักการเข้าสู่สมัยทุนนิยมฟาสซิสต์ในประเด็นว่าด้วยบทบาทของรัฐกับการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชนอย่างเข้มงวด แต่ยังทำให้ผู้ศึกษาคัดรูปแบบการเข้าสู่สมัยสังคมนิยมออกจากตัวแปรนำการวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งที่อุดมการณ์ซึ่งคณะราษฎรประกาศไว้ในประกาศฉบับที่ 1 รวมทั้งการจัดทำเค้าโครงการเศรษฐกิจโดย นายปรีดี พนมยงค์ อาจถูกตีความได้ว่าเป็นความพยายามปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจด้วยอาศัยหลักการบางอย่างที่สอดคล้องกับลัทธิสังคมนิยม* (ประเด็นนี้จะเสนอบทวิเคราะห์ที่ลำดับถัดไป)

* เช่น ชาตุกิจ ยาตาเบ ทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยามระหว่าง พ.ศ. 2472- พ.ศ. 2479 เสนอว่า “แม้ว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมไม่เรียกโครงการยึดทรัพย์สินเป็นของรัฐ โดยวิธีการที่ผิดกฎหมาย แต่วัตถุประสงค์สุดท้ายก็คือการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจไปเป็นแบบคอมมิวนิสต์อย่างค่อยเป็นค่อยไป” ชาตุกิจ ยาตาเบ, บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 85. อีกงานหนึ่งที่พยายามวิเคราะห์เค้าโครงการเศรษฐกิจว่าเป็น “ซ้ายจัด” คือบทความสั้นๆ ชื่อ “ความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปรีดี พนมยงค์” ที่เขียนโดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อ่านได้ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 3-8.

ความต่อเนื่องทางการผลิตซ้ำอำนาจถือครองทรัพย์สินที่สะสมไว้ตั้งแต่สมัยศักดินาของฝ่ายราชสำนัก สะท้อนได้ว่าแม้คณะราษฎรผู้นำการเข้าสู่สมัยใหม่ของไทยจะปฏิเสธการเป็นตัวแทนปกป้องอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นศักดินา แต่เพราะผลึกสำนึกคิดแบบชนชั้นศักดินาที่ตกค้างภายในคณะราษฎรเอง กลับแฝงอิทธิพลครอบงำคณะราษฎรให้กลายเป็นผู้ร่วมปกป้องกลไกผูกขาดทรัพยากรแบบรวมศูนย์ จนคลี่คลายไปเป็นกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมฟาสซิสต์ที่มีได้วางอยู่บนหลักการปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเฉกเช่นการเข้าสู่สมัยใหม่แบบสังคมนิยม

อย่างไรก็ตาม แม้ชนชั้นเจ้านายมิได้สูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างสิ้นเชิงหลังพ.ศ. 2475 (ต่างจากเจ้านายในฝรั่งเศส โขเวียต หรือจีน ที่ถูกยึดปัจจัยการผลิตทั้งหมด แต่ก็มีอาจารย์รดโดยทันทีว่า ชนชั้นเจ้านายสามารถดำรงความสามารถทางการผลิตรายได้อย่างต่อเนื่อง (หมายถึงความสามารถแสวงหารายได้ที่สูงกว่าหรือเสมอตัว) ภายใต้พลวัตกลไกเศรษฐกิจที่เริ่มขับเคลื่อนเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม ด้วยเพราะจำต้องประเมินก่อนว่า ชนชั้นเจ้านายสะสมทักษะการค้าการลงทุนมาตั้งแต่สมัยศักดินาไว้มากน้อยเพียงไร ด้วยเหตุนี้ ส่วนวิเคราะห์เปรียบเทียบ 2 ลำดับถัดมา คือ (1) เพราะเหตุใดความขัดแย้งว่าด้วยปัญหาความเหลื่อมล้ำทางอำนาจถือครองทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินระหว่างศักดินาเจ้าที่ดินกับชาวนาในสังคมไทย จึงมิได้คลี่คลายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่นเดียวกับในฝรั่งเศส โขเวียต หรือจีน (วิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมก่อการต่อต้านพลังศักดินาโดยมวลชน) และ (2) วิเคราะห์กระบวนการสะสมความสามารถทางการค้าการลงทุนชนชั้นศักดินาไทยช่วงก่อนเปลี่ยนผ่านพลังการผลิตแบบเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม (เปรียบเทียบกับอังกฤษ และเยอรมนี)

2.1.2 ปัจจัยสนับสนุนการถือครองปัจจัยการผลิตและกลไกแสวงหาความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินา ระหว่างช่วงรอยต่อและหลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม

มิติด้านการคงอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตอย่างต่อเนื่องของชนชั้นศักดินา

ไม่เสมอไปที่สภาวะการสูญเสียอำนาจถือครองครอบงำปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดินของชนชั้นศักดินา จะปรากฏให้เห็นเฉพาะกรณีการเปลี่ยนผ่านไปสู่สมัยสังคมนิยม เพราะการเข้าสู่สมัยทุนนิยมประชาธิปไตยในบางกรณีเช่น ประเทศฝรั่งเศส ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็เกิดเป็นรูปธรรมขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้จะเกิดความไม่แน่นอนที่รูปแบบโครงสร้างการเข้าสู่สมัยใหม่หนึ่งใด (นอกจากสังคมนิยม) จะชี้วัดว่าสังคมนั้นๆจำเป็นหรือไม่จำเป็นต้องคลี่คลายไปสู่เงื่อนไขการสลายอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตของชนชั้นศักดินาให้บังเกิดเป็นรูปธรรม แต่ตัวแปรร่วมที่ตอบโจทย์ได้ในระดับหนึ่ง ก็คือ โดยทั่วไปสังคมที่อาศัยพลังมวลชนเข้าร่วมหรือนำการปฏิวัติล้มล้างศักดินา ความเป็นไปได้ที่ชนชั้นศักดินาจะสูญเสียความต่อเนื่องทางอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตและทรัพย์สินที่สะสมไว้ มักสูงกว่าในกรณีที่ความเปลี่ยนแปลงมิได้ดำเนินไปบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากพลังมวลชน เนื่องจาก ความที่มวลชนหรือผู้ได้ปกครอง จัดเป็นชนชั้นถูกเบียดเบียนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนชั้นปกครองโดยตรงภายใต้กติกาการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินภายใต้อำนาจควบคุมของศักดินา (ทำให้ผลผลิตจากกำลังแรงงานทั้งหมดกลับถูกหักไว้ส่วนหนึ่งเพื่อหล่อเลี้ยงการยังชีพ ที่เหลืออีกส่วนหนึ่งจำต้องส่งมอบแก่เจ้าที่ดินศักดินาในรูปค่าเช่า) การดำรงตนเป็นฝ่ายเสียประโยชน์จากภาวะวิสัยความขาดแคลนปัจจัยการผลิตที่ผลิตเข้าไปตามนโยบายการจัดสรรทรัพยากรแบบกระจุกตัวไว้ที่ชนชั้นปกครองและเพื่อสนองผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองมาตลอดสมัยโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองศักดินา จึงเท่ากับภายหลังที่มวลชนหรือชาวนาสามารถต่อสู้กับอำนาจรัฐอย่างเปิดเผยจนประสบความสำเร็จ โอกาสที่จะอ้างความมีส่วนร่วมทางอำนาจที่ยึดมาจากฝ่ายศักดินามาใช้ผลักดันมาตรการบังคับเอาที่ดินจากขุนนาง เจ้านาย มาจัดสรรใหม่จึงมักปรากฏขึ้น ในกรณีมวลชนของฝรั่งเศสที่มีได้ต่อสู้กับอำนาจศักดินาโดยลำพังหากแต่เป็นการประสานพลังร่วมกับชนชั้นกรรมกร การปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากรของรัฐจึงวางอยู่บนเงื่อนไขการประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกัน คือชนชั้นกรรมกรที่อาจสนับสนุนให้ชาวนาเข้าจับจองที่ดินที่ยึดจากขุนนาง เจ้านาย แต่ก็วางกติกาให้กลไกบริหารจัดการทรัพยากรของรัฐอ้างไป ตามหลักการเคาพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ขณะที่ประเทศโซเวียตและจีนที่อาศัยการปฏิวัติผ่านกำลังมวลชน(ภายใต้กลุ่มผู้นำมวลแนวหน้าซึ่งภายหลังสถาปนาขึ้นเป็นตัวแทนบริหารกลไกปกครองรัฐแบบสังคมนิยม) โดยมีได้ร่วมมือกับชนชั้นกรรมกร การกำหนดนโยบายบริหารจัดการทรัพยากรในประเทศนอกจากมุ่งเป้าไปที่การเวนคืนปัจจัยการผลิตจากชนชั้นปกครองศักดินาเดิมแล้ว ก็ยังรวมไปถึงการปฏิเสชนแนวทางการจัดสรรภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ตัวอย่างเช่นในสหภาพโซเวียต ภายหลังพรรคบอลเชวิคล้มเลิกการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ ก็ดำเนินการประกาศใช้กฎหมายที่ดินโดยกำหนดนัยสำคัญคือ การยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน ดังสัญญา สุวังบุตร เสนอไว้ว่า

“ส่วนกฎหมายที่ดินที่ประกาศใช้ในวันเดียวกันกับกฎหมายสันติภาพนั้นได้ยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างถาวร โดยไม่มีการชดเชยและเวนคืนที่ดินทุกประเภทไม่ว่าจะเป็น

ของเอกชน เจ้าขุนมูลนาย ราชวงศ์ ศาสนจักร และอื่นๆเป็นของรัฐ ให้ที่ดินรวมทั้งปศุสัตว์และเครื่องจักรในการผลิตอยู่ในความควบคุมดูแลของสภาโซเวียตชาวนา (Peasant Soviet) หรือคณะกรรมการท้องถิ่น รัฐอนุมัติให้ชาวนาใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นการถาวรและจัดสรรที่ดินให้ชาวนาบนพื้นฐานของการถือครองที่ดินอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน กฎฎีกาที่ดินทำให้ชาวนากว่า 25 ล้านคนมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและไม่ต้องเสียค่าซื้อและค่าเช่าที่ดินรวมกันเป็นเงินปีละ 700 ล้านรูเบิลอีกต่อไป ทั้งยังยกเลิกฐานันดรและระบบอภิสิทธิ์ที่ดินด้วย...”⁶

โดยทั่วไป มักพบได้น้อยกรณีมากที่มวลชนกับศักดินาในสังคมหนึ่งๆจะประสานความร่วมมือเพื่อแสวงหาวิถีบริหารจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ไปพร้อมๆกัน หากกรณีที่ปรากฏบ่อยครั้งกว่านอกจากการประนีประนอมหาผลประโยชน์ร่วมระหว่างมวลชนกับระบอบศักดินา เช่นในฝรั่งเศส คือ การประนีประนอมระหว่างระบอบศักดินากับศักดินาเพื่อเป้าหมายการร่วมมือสะกดกระบวนการขจัดขึ้นอำนาจรัฐโดยกำลังมวลชนเพื่อเปลี่ยนผ่านสังคมไปสู่สมัยสังคมนิยม กล่าวคือ แม้ทั้งสองชนชั้นจะสะสมความขัดแย้งระหว่างกันในแง่ความต้องการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจที่แตกต่าง (ฝ่ายหนึ่งเห็นชอบกับการควบคุมกลไกเศรษฐกิจโดยรัฐ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นชอบที่จะปล่อยให้เอกชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเสรี) แต่ก็เชื่อได้ว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ต้องการสูญเสียสิทธิและผลประโยชน์ในทรัพยากรที่แสวงหาและสะสมไว้ไปเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมสำหรับมวลชนหรือสังคม ประเด็นนี้ตั้งสมมุติฐานได้ว่า ไม่ว่าจะกระบวนการเปลี่ยนผ่านสังคมหนึ่งใดเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ จะตั้งต้นจากการที่ศักดินาหรือระบอบศักดินาเป็นอำนาจนำความเปลี่ยนแปลง จุดร่วมเดียวกันก็คือ สังคมนั้นๆจะยังคงมีชนชั้นนำผู้ยังคงพยายามรักษาการศึกษาทางอำนาจรัฐให้เป็นเครื่องมือปกป้องระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเสมอมา

กลับเข้ามาสู่การเปรียบเทียบกับบริบทสังคมไทย ด้วยวิธีตั้งคำถามว่าคำว่า ชาวนาซึ่งเป็นกำลังมวลชนสำคัญในสังคมสยามก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปลดปล่อยพลังต่อต้านชนชั้นศักดินาและระบบศักดินามากน้อยเพียงไร คำตอบที่พบอาจคือ ด้วยบทบาทที่ปรากฏกลับเป็นการแสดงออกผ่านอุดมการณ์ของคณะราษฎรมากกว่าที่ชาวนาจะเป็นฝ่ายเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐศักดินาโดยตรง ด้านอัตวิสัย แม้คณะราษฎรเสมือนประหนึ่งตัวแทนมวลชนผู้นำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างปรากฏเป็นรูปธรรม หากในด้านภาวะวิสัยเมื่อมวลชนแทบมิได้มีส่วนร่วมก่อการเพียงแต่เป็นผู้ร่วมรู้เห็น(หรือเป็นผู้ถูกกล่าวอ้าง) ความแปลกแยกออกจากพื้นที่สิทธิ์การร่วมใช้อำนาจที่คณะราษฎรยึดมาจากพระมหากษัตริย์ตลอดจน

⁶ สัตยชัย สุวังบุตร, เลนินกับการสร้างรัฐสังคมนิยมโซเวียต(กรุงเทพฯ: ศักดิโสภณาการพิมพ์, 2553), หน้า 54.

ข้าราชการเจ้านายระดับสูง จึงน่าจะถือเป็นบริบทความรับรู้ที่ใกล้เคียงสำนึกคิดโดยรวมของมวลชน ขณะนั้น ข้าหากแม้มวลชนบางส่วนต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจ คำถามคือจะเริ่มต้นจากการเข้าต่อรองภายในพื้นที่อำนาจตรงไหนและอย่างไรเมื่อคณะราษฎรตั้งพื้นที่แทบทั้งหมดไว้แล้ว ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้อุดมการณ์ตั้งต้นของคณะราษฎรจะมุ่งเสนอการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจทั้งระบบสังคมให้เกิดความเสมอภาค แต่ด้วยข้อจำกัดด้านเสถียรภาพทางอำนาจเนื่องจากคณะราษฎรแทบไม่สามารถระดมพันธมิตรกับชนชั้นใดเลยเพื่อสนับสนุนการต่อต้านอำนาจศักดินา (ทั้งระบอบพีและมวลชน) ข้ายังจำเป็นต้องอาศัยขุนนางข้าราชการศักดินาบางส่วนเข้าร่วมเป็นกำลังบริหารงานปกครองภายใต้ระบบรัฐสภาที่สถาปนาขึ้นใหม่ กระบวนการเข้าแทรกแซงทรัพย์สินของฝ่ายราชสำนักอันถือเป็นการตัดสินใจที่กระทบต่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งระบบในมิติการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชน จึงถูกล้อมกรอบข้อจำกัดหลายชั้น ตั้งแต่การอาจถูกต่อต้านอย่างรุนแรงจากระบอบพี ราชสำนัก ข้าราชการประจำฝ่ายอนุรักษนิยม และข้าราชการเมืองที่ประกอบไปด้วยขุนนางเก่าและฝ่ายคณะราษฎรจำนวนหนึ่งซึ่งถือครองทรัพย์สินความมั่งคั่งจำนวนมาก กล่าวได้ว่า ทั้งผลึกศักดินาที่ตกค้างภายในคณะราษฎร และวิถีจัดสรรอำนาจการเมืองในสถาบันรัฐสภาที่คณะราษฎรจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากขุนนางศักดินา คือตัวแปรสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจเพื่อมวลชนที่คณะราษฎรประกาศไว้ครั้งแรก ไม่สามารถวิวัฒน์ต่อเนื่องไปสู่การกำหนดและบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อสลายกลไกจัดสรรทรัพยากรแบบกระจุกตัวไว้ที่ชนชั้นปกครองทั้งเก่าและใหม่ได้อย่างมีนัยความเปลี่ยนแปลงชักร้าใด เช่นที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ให้ข้อคิดที่น่าสนใจดังนี้

“แนวคิดของคณะราษฎรนั้น ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม ผลที่ออกมาได้แก่การนำประชาชนส่วนใหญ่ที่หลุดลอยจากระบบอุปถัมภ์แบบเก่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ให้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ดูแลของรัฐสมัยใหม่นั้นเอง ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ถูกตีความว่าเป็นภารกิจของระบอบประชาธิปไตย จึงกลายเป็นเรื่องบริการจากรัฐมากกว่าการสถาปนาความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เสมอภาคขึ้นในสังคม... กรณี 2475 ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มของประชาธิปไตย ที่จริงแล้วไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างตามที่เรียกขานกัน แต่เป็นการรับช่วงโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์จากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาขยายต่อให้แก่กิ่งก้านสาขาต่อไป ไม่ว่าผู้นำคนนั้นจะหวังดีชักร้าใด แต่ผลที่ออกมาในระยะยาวก็คือทำให้สังคมควบคุมรัฐยากเย็นยิ่งขึ้นอีก ... การรับช่วงโครงสร้างอำนาจเช่นนี้ มาเป็นฐานการปกครองระบอบรัฐสภา รวมทั้งการขยายโครงสร้างดังกล่าว...แม้ใน

ระยะหลังๆชนชั้นนำจากระบบราชการจะอ่อนพลังลงไป แต่กรอบคิดและกลไกการทำงานจากระบบราชการก็ยังมีฐานะครอบงำ”⁷

มิติด้านความต่อเนื่องทางการแสวงหาความมั่งคั่งของชนชั้นศักดินาช่วงรอยต่อการเปลี่ยนผ่านพลังการผลิตจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม

ทั้งที่ค่าเช่าที่ดิน ถือเป็นรากฐานรายได้สำคัญของชนชั้นศักดินา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ชนชั้นศักดินาในหลายประเทศไม่ว่าทั้ง เยอรมนี หรืออังกฤษ ก็สนใจที่จะดำเนินบทบาทการค้าการลงทุนเอกชนชนชั้นกระฎุมพี รวมถึงความสนใจที่จะปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตอันนำไปสู่การปฏิวัติพลังการผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ถือเป็นกระบวนการปรับตัวที่ดำเนินการควบคู่ไปกับสภาพเศรษฐกิจการเมืองสมัยศักดินา ในประเทศอังกฤษ ขุนนางเจ้าที่ดินได้ปฏิเสธการปล่อยให้ชาวนาใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนกลางในเขตชนบทมาตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 16 พร้อมทั้งดำเนินการล้อมรั้วที่ดิน (encloser) เพื่อปรับที่ดินไปใช้ผลิตวัตถุดิบ(เลียงแกะ)สำหรับรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมผลิตและตลาดความต้องการสินค้าเครื่องนุ่งห่มขนสัตว์ อีกทั้งชนชั้นศักดินาก็มักนิยมทำการค้า การลงทุน โดยถือเป็นเรื่องปกติของชนชั้นดังกล่าวต่างจากในประเทศฝรั่งเศส ตามข้อเสนอของฉัตรทิพย์ นาถสุภา คือ

“แม้ว่าชนชั้นสูงของฝรั่งเศสร่ำรวย...เจ้านายก็ไม่ได้ลงไปจัดการไร่นาด้วยตัวเอง ต่างจากในอังกฤษที่เจ้านายลงไปจัดการผลิตระดับหมู่บ้านมากกว่าในระบบแบบฝรั่งเศส การเปลี่ยนแปลงทางการผลิตเกษตรมีน้อย เพราะชาวบ้านไม่มีทรัพยากรเหลือที่จะลงทุน ขณะที่พวกเจ้านายก็ไม่สนใจลงทุนในการเกษตร ใช้จ่ายส่วนเกินในการบริโภค โดยเฉพาะซื้อของฟุ่มเฟือยและบริการที่ไม่จำเป็น...”⁸

ในประเทศเยอรมนี ชนชั้นศักดินาจัดเป็นผู้ดำเนินการปรับปรุงประสิทธิภาพในพลังการผลิต ตั้งแต่ภาคเกษตรไปถึงภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญไม่ด้อยไปกว่าชนชั้นกระฎุมพี(หรืออาจมีบทบาทสูงกว่า) ตามคำอธิบายของฉัตรทิพย์ นาถสุภา คือ

⁷ เสกสรร ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย(กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548), หน้า 24-26.

⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 31.

“คำอธิบายอีกประการหนึ่งว่า ทำไมชนชั้นเจ้าที่ดิน (ในเยอรมนี-ผู้ศึกษา) ยังคงรักษาอำนาจอยู่ได้ แม้ในช่วงที่เศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม ก็คือความสำเร็จในการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางเกษตรของพวกชนชั้นเจ้าที่ดินเองในช่วงที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม ในระหว่างค.ศ. 1840-1876 เกิดการปรับปรุงเกษตรกรรม ขนาดของฟาร์มใหญ่ขึ้น การจัดการดีขึ้น อีกทั้งการยกเลิกสิทธิของเจ้าที่ดินแบบในระบบฟิวคัล หลังค.ศ. 1848 ก็ทำให้ชนชั้นเจ้าที่ดินได้รับเงินตอบแทนจากชาวนา รวมทั้งการขายรัฐพืชเป็นสินค้าออก เงินเหล่านี้พวกเจ้าที่ดินเอกลงทุนเป็นผู้จัดการเองเลย ในเหมืองแร่ถ่านหิน และสังกะสี ต้มสุรา ตัดไม้และทำผ้าขนสัตว์ และลงทุนในบริษัทร่วมหุ้น (joint stock company) ในกิจการอุตสาหกรรมในภาคตะวันตก เจ้าที่ดินจึงมีฐานะเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง มีความมั่นใจในการต่อรองกับพวกกรรมสิทธิ์ พวกกรรมสิทธิ์อุตสาหกรรมหลายคนถึงกับหันมาซื้อที่ดินทางตะวันออก และพยายามเลียนแบบพฤติกรรมของพวกเจ้าที่ดิน...”⁹

ไม่เพียงเท่านั้น ผู้ปกครองในเยอรมันยังเชื่อมั่นว่า ถ้าจะลงทุนให้ได้ผลตอบแทนกลับคืนสูงสุดในระยะยาว ย่อมต้องมุ่งเน้นการพัฒนาประสิทธิภาพทางการผลิตเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการสร้างนวัตกรรม และเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่ ธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่จึงได้รับการอุดหนุนจากรัฐในส่วนของ พลังการผลิต จากการลงทุนทางการศึกษา รัฐได้ก่อตั้ง สถาบันเทคนิคอาชีวศึกษา (polytechnical institutes) เพื่อใช้เป็นศูนย์กลาง ในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเริ่มต้นที่ Karlsruhe ในปี ค.ศ. 1825 และได้ขยายไปสู่ Darmstadt, Munich, Dresden, และ Stuttgart ในระยะต่อมา¹⁰

ประสบการณ์การคัดการลงทุนที่สะสมมาตั้งแต่สมัยศักดินา อีกทั้งการเป็นชนชั้นสนับสนุนพัฒนาการด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ในสังคม ทำให้ฝ่ายศักดินาเจ้าที่ดินในประเทศเหล่านี้ นอกจากถือเป็นชนชั้นผู้ร่วมส่งเสริมรากฐานการพัฒนาสังคมเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม ยังรวมถึงสามารถปรับตัวไปเป็นชนชั้นนายทุนสมัยใหม่ได้ เช่นศักดินาเจ้าที่ดินในอังกฤษ ตามคำกล่าวของ บาริงตัน มัวร์

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹⁰

Diether Raff, *A history of Germany: from the medieval empire to the present*, ; translated by Bruce Little

(Oxford: Berg,1988) p. 98.

“จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แสงให้เห็นว่า เจ้าที่ดินในอังกฤษปรับปรุงระบบการผลิตก่อนเหตุการณ์ Civil War ... การค้าได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชนชั้นผู้ดี อีกทั้งเจ้าที่ดินก็เป็นผู้มีส่วนกำหนดระบบการเมืองให้สนับสนุนกิจกรรมการค้าการลงทุนอุตสาหกรรม..... ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เจ้าที่ดินกับการลงทุนทางธุรกิจเป็นเรื่องที่บรรจบกันอย่างยากที่จะแยกออก...”¹¹

ประเด็นนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชนชั้นศักดินาในสังคมไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะพบความไม่เสมอกันเสียทีเดียว กล่าวคือ แม้ชนชั้นศักดินาไทยจะเก็บเกี่ยวความมั่งคั่งทั้งในรูปแบบทรัพยากรและมูลค่าส่วนเกินจำนวนมากภายใต้กลไกจัดสรรอำนาจปกครองในระบบราชการรวมศูนย์อำนาจ แต่การจะนำความมั่งคั่งส่วนนี้มาใช้ขยายผลไปลงทุนทำการผลิตต่างๆนอกกรอบการแสวงหาค่าเช่นที่ดิน หรือใช้ลงทุนปรับปรุงเทคโนโลยีทางการผลิต ก็ได้ปรากฏให้เห็นเท่าไรนัก ด้วยเหตุที่ว่า กลไกจัดสรรความมั่งคั่งภายในชนชั้นศักดินาไทย มิได้จำกัดรูปแบบการจัดแบ่งผลประโยชน์เฉพาะถือเอาที่ดินเป็นหลักเท่านั้น หากยังส่งเสริมกระบวนการได้มาซึ่งเงินได้โดยตรงจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานเงินปีและเงินเดือนราชการอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ ความที่พระมหากษัตริย์รังสรรค์ระบบผลิตซ้ำการเงินแก่ข้าราชการศักดินาเพิ่มเติมไปจากหลักการพระราชทานที่ดินตามบรรดาศักดิ์ ประเมินผลที่ตามมาได้ในฐานะตัวแปรขัดขวางวิวัฒนาการการสะสมทักษะความชำนาญทางการลงทุนและทักษะการปรับปรุงเทคโนโลยีทางการผลิตของชนชั้นศักดินาสองแ่งมุมคือ (1) ระบบเงินปีและเงินเดือนราชการได้ก่อให้เกิดกระบวนการแตกตัวทางโครงสร้างรายได้หลักของศักดินาเพิ่มเป็นอีกส่วนจากฐานการแสวงหาผลประโยชน์ผ่านอำนาจถือครองที่ดิน (เจ้าที่ดิน) กลไกรายได้ที่เพิ่มขึ้น แม้จะมีได้ส่งผลให้เกิดวิถีทางการปรับลดกลไกผลิตซ้ำค่าเช่าที่ดินจากชาวนา แต่ก็อาจส่งผลให้ศักดินาขาดแรงจูงใจที่จะพัฒนากระบวนการผลิตทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณอย่างจริงจัง ด้วยอาจเห็นว่าฐานเศรษฐกิจของตนมั่นคงพอสำหรับตอบสนองความปรารถนาในขณะนั้น และ (2) การแตกตัวทางโครงสร้างรายได้ไปเป็นระบบเงินพระราชทานมิใช่ผลประโยชน์ที่ชนชั้นศักดินาได้มาอย่างปราศจากเงื่อนไขแลกเปลี่ยนเสียทีเดียวนัก เพราะขณะเดียวกันชนชั้นดังกล่าวก็ต้องถวายเป็นทรัพยากรที่มีจำกัด การปันกำลังส่วนใหญ่ไปใช้สนองภาระงานราชการจึงย่อมเท่ากับ โอกาสที่ศักดินาจะใช้กำลังของตนแสวงหาประสบการณ์ด้านเศรษฐกิจอย่างเสรีจึงต่ำกว่าชนชั้นกรรมกรพืมากรนัก ด้วยเหตุผลนี้ สมมุติฐานก่อนการพิสูจน์

11

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world* , p. 29-30, 36.

กระบวนการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงตั้งต้นบนความเชื่อว่าชนชั้นเจ้านายขาดทักษะความชำนาญในโลกธุรกิจการค้าการลงทุน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตด้านอุตสาหกรรม

2.1.3 วิวัฒนาการการเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมของสังคมไทยภายหลังพ.ศ. 2475 : กระบวนการกำหนดกติกาการจัดวางบทบาทสถานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายหลังผ่านพ้นสมัยศักดินา

แม้ทุนนิยมฟาสซิสต์ จะประหนึ่งคือรูปแบบการเข้าสู่สมัยใหม่ที่ปรากฏบนช่วงรอยต่อหลังสิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสังคมไทย (ตามทรรศนะของผู้ศึกษา) แต่ก็เช่นเดียวกับครั้งหนึ่งที่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากบริบทความเป็นสมัยใหม่ซึ่งวิวัฒน์ขึ้นแทนที่ระบบศักดินาแบบกระจายอำนาจระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง ไปเป็นภาวะก่อนสมัยใหม่ภายหลังทุนนิยมฟาสซิสต์ก่อกำเนิดขึ้นช่วงกลางทศวรรษ 2470 ดังนั้น ความที่อิทธิพลแห่งลัทธิทุนนิยมเสรีจากฝั่งตะวันตกขยายอำนาจครอบงำโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจการเมืองไทยภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา จึงเท่ากับเป็นการผลักดันระบบทุนนิยมฟาสซิสต์ให้หลุดพ้นจากภาวะความเป็นสมัยใหม่ในสังคมไทยไปโดยปริยายในมิติเศรษฐกิจ แต่อาจยังคงไว้ซึ่งภาวะวิสัยกลไกจัดสรรอำนาจการเมืองแบบรวมศูนย์ภายใต้เงื่อนไขการผลิตซ้ำกลไกการทำงานของระบบราชการ กล่าวคือกระบวนการจัดระเบียบสังคมโลกฝั่งลัทธิทุนนิยมเสรีหลังสงครามโลกครั้งที่สองอันมีสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศนำ อีกทั้งความอ่อนไหวทางอธิปไตยของไทยที่เสมือนประเทศกึ่งแพ้สงครามด้วยรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม ประกาศให้รัฐไทยเข้าร่วมสนับสนุนกับฝ่ายอักษะ จึงทำให้รัฐบาลเห็นชอบที่จะวางตัวเป็นพันธมิตรกับสหรัฐและระบบทุนนิยมโลก หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเลือกที่จะปกป้องอำนาจอธิปไตยทางการเมืองภายในด้วยแลกเปลี่ยนกับการยอมสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจให้กับกลไกทุนนิยมโลกระหว่างที่สังคมไทยยังคงเสียเปรียบในที่จะแข่งขันบนฐานพลังการผลิตอุตสาหกรรม อำนาจอธิปไตยทางการเมืองภายในที่รัฐบาลรักษาไว้ได้จึงยังผลให้กลไกจัดสรรอำนาจการเมืองของไทยเป็นอิสระจากการแทรกแซงจากระบบการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่ง

---

* ต่างจากกรณีของญี่ปุ่นหรือเยอรมันที่แม้จะพ่ายแพ้สงครามจนต้องถูกอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกครอบงำ แต่ด้วยความที่เป็นประเทศที่สะสมทักษะการประสิทธิภาพการผลิตอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นมาโดยตลอด การฟื้นฟูประเทศขึ้นนำทางเศรษฐกิจ จึงไม่ใช่ดำรงสถานะประเทศรับการถ่ายทอดนวัตกรรมการผลิตสมัยใหม่หรือฐานทรัพยากรที่ถูกใช้ประโยชน์จากประเทศอื่น แต่กลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่ถือเป็นศูนย์กลางสร้างนวัตกรรมการผลิตชั้นนำในบริบทสังคมโลก

อิสระที่ว่านี้ หมายถึงทำให้รัฐบาลเผด็จการทหารรอบงาไกลไปปกครองรัฐได้ต่อเนื่อง เพียงแต่รัฐบาลก็จำเป็นต้องร่วมมือกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะอเมริกาในการยินยอมโอนถ่ายอำนาจการลงทุนไปให้แก่ภาคเอกชนทั้งภายในและภายนอกประเทศแทนการผูกขาดอำนาจดังกล่าวไว้โดยรัฐ

กล่าวโดยสรุป เส้นทางวิวัฒนาการเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย เป็นเส้นทางที่เปลี่ยนผ่านจากสมัยศักดินาไปสู่ทุนนิยมประชาธิปไตย โดยมีทุนนิยมฟาสซิสต์แทรกกระหว่างช่วงรอยต่อระยะหนึ่ง (หรือประมาณ 2 ทศวรรษ) ซึ่งก่อนที่สังคมไทยจะประกาศตัวเข้าร่วมเป็นพันธมิตรหนึ่งที่จะช่วยขับเคลื่อนระบบทุนนิยมเสรีในสังคมโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยอาจโน้มเอียงไปสู่การผูกขาดอำนาจและส่วนเกินจากการลงทุนอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม โดยรัฐบาลเผด็จการยิ่งกว่าในประเทศต้นแบบลัทธิเช่นเยอรมนีหรือญี่ปุ่นที่รัฐบาลยังส่งเสริมให้นายทุนเอกชนร่วมพัฒนาการผลิตภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ไปพร้อมกับภาครัฐ เพราะรัฐบาลเผด็จการของไทยนอกจากจะมีได้ผลคัดค้านนโยบายในลักษณะเดียวกันแล้ว ยังพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซงหรือขูดรีดส่วนเกินจากกลุ่มทุนเอกชนไปสะสมไว้ในรูปความมั่งคั่งส่วนตัวเมื่อเปรียบเทียบกับ กรณีการเข้าสู่ทุนนิยมฟาสซิสต์ของไทยจึงปรากฏสภาพความเข้มงวดในมาตรการรวมศูนย์อำนาจการเมืองไว้ที่ชนชั้นปกครองกลุ่มหนึ่ง ที่มีได้อาศัยอภิสิทธิ์ทางอำนาจนั้นๆ เพื่อประโยชน์แก่การสะสมทุนหรือปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตในสังคมได้เทียบเท่าในเยอรมนีและญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี วิธีการสร้างความเจริญในระบบรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลคณะราษฎร อาจจำนำยทั้งข้อได้เปรียบเสียเปรียบแก่ชนชั้นเจ้านาย กล่าวคือ ในแง่ความได้เปรียบ แม้คณะราษฎรจะละเลยกลไกการทำงานของระบบทุนนิยมในมิติการลงทุนเสรีโดยภาคเอกชน แต่ก็ยังส่งเสริมกลไกการทำงานของระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงเงื่อนไขที่ช่วยธำรงไว้ซึ่งสิทธิ และความชอบธรรมทางการถือครองทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตที่ชนชั้นเจ้านายสะสมไว้ในสมัยศักดินาสามารถผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องหลังสมัยศักดินา และสำหรับข้อเสียเปรียบ ความเข้มงวดที่จะดำเนินนโยบายการลงทุนโดยรัฐ ก็ทำให้ชนชั้นเจ้านายเสมือนถูกจำกัดโอกาสที่จะพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจในฐานะนายทุนเอกชน ด้วยไม่เพียงเป็นการลงทุนที่จำต้องแบกรับความเสี่ยงจากการแข่งขันกับพ่อค้าเชื้อสายจีนที่มีประสบการณ์ทางธุรกิจเหนือกว่า แต่ยังจำต้องเผชิญกับการแข่งขันกับอิทธิพลการดำเนินธุรกิจโดยรัฐ ที่ครอบงำตลาดเศรษฐกิจในช่วงเวลานั้น

กระทั่งหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง อิทธิพลของลัทธิทุนนิยมเสรี โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกาผู้จัดเป็นประเทศมหาอำนาจหลังภาวะสงคราม สามารถดำเนินมาตรการแทรกแซงนโยบายเศรษฐกิจของไทย จนยังผลไปสู่การร่วมมือระหว่างรัฐบาลเพื่อปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจเสรีแนวโน้มกิจกรรมแสวงหาปัจจัยการผลิตและกิจกรรมการลงทุนของเอกชนจึงขับเคลื่อนอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะนับตั้งแต่ ต้นทศวรรษ 2500 เรื่อยมา พร้อมการปรับลดบทบาทการผูกขาด

อำนาจเศรษฐกิจของภาครัฐ (คงเหลือเพียงหน่วยงานรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่บางส่วนซึ่งถือเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าบริการที่จำเป็นในระดับสาธารณะซึ่งรัฐยังคงรับผิดชอบ) ทุนเอกชนที่ไม่ว่าจะปรากฏแหล่งที่มาจากทุนพ่อค้าเชื้อสายจีน ทุนต่างชาติ หรือทุนศักดินา เมื่อถือได้ว่าเป็นทุนที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐสูงกว่าเดิม เสรีภาพการการลงทุนทำการต่างๆที่เปิดกว้างขึ้น จึงมิได้เฉพาะเจาะจงไปที่กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งเป็นสำคัญรวมทั้งชนชั้นเจ้านาย จึงกล่าวได้ว่า บริบทความผ่อนคลายนโยบายทุนนิยมโดยรัฐไปสู่การบังคับใช้นโยบายการลงทุนเสรีที่เข้มข้นขึ้นในสังคมไทย หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือปัจจัยกระตุ้นให้โอกาสการแสวงหาระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ของชนชั้นเจ้านายเปิดกว้างกว่าเดิม

2.2 วรรณกรรมปริทัศน์

จากการสำรวจเอกสารชั้นทุติยภูมิต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ การปรับตัวทางเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผู้ศึกษาแบ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ (1) กลุ่มวรรณกรรมที่สะท้อนภาวะวิสัยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังจากเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 โดยตรง (2) กลุ่มวรรณกรรมที่อธิบายพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในสังคมไทยหลังพ.ศ. 2475 ทั้งจากงานสายประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์การเมือง

สำหรับวรรณกรรมกลุ่มแรก แบ่งกลุ่มเอกสารออกเป็นสองส่วนตามประเด็นศึกษาต่างนัยกัน คือ (1) ในประเด็นว่าด้วยการพิจารณาสถานะความรู้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้ศึกษาอาศัยทั้งวรรณกรรมด้านบันทึกความทรงจำจากเจ้านายโดยตรง และการตีความผ่านนักวิชาการ เอกสารสำคัญในกรณีแรกเช่น “สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น” ของหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล “ชีวิตเหมือนฝัน” ของ คุณหญิงมณี สิริวารสาร และ “บันทึกหม่อมเจ้าหญิงอุทัยวรรณ” ของ หม่อมเจ้า อุทัยวรรณ ซึ่งรายละเอียดบางส่วนในทั้งสามชิ้นงานอธิบายบนจุดร่วมเดียวกันได้ว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง การดำเนินวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของเจ้าประสบความยากลำบากอย่างมาก ทั้งในแง่การถูกตัดแหล่งรายได้จากเงินพระราชทานจนก่อให้เกิดปัญหาความขาดสภาพคล่องทางการเงิน อีกทั้งความยากลำบากที่จะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่น พ่อค้าเชื้อสายจีน ส่วนเอกสารสำคัญในกรณีหลัง เช่น “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และ ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475 ของ แฉมสุข นุ่มนนท์ ที่เนื้อหาส่วนหนึ่งตีความให้เห็นถึงปัญหาความยากลำบากทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังจากปี พ.ศ. 2475 อันเป็นผลสืบเนื่องจากความซึ่งชนชั้นดังกล่าวถูกระบบราชการและความสัมพันธ์

ทางการผลิตแบบศักดินา (ค่าเช่า) พันธนาการไว้อย่างแน่นอนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (2) ในประเด็นว่าด้วยความพยายามแสวงหาระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ของชนชั้นเจ้านายภายใต้พลวัตทุนนิยมเสรีไทย เอกสารสำคัญ คือ บันทึกข่าวสารรวมทั้งบทวิเคราะห์กิจกรรมการลงทุนทางธุรกิจของราชสกุลเจ้าต่างๆ ในฐานะนายทุนเอกชนที่ปรากฏในวารสารประเภท หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร เช่น สิ่งพิมพ์ในเครือผู้จัดการ เป็นต้น รวมถึง บทความวิชาการ เรื่อง “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ” โดย พอพันธ์ อุยยานนท์ ได้ชี้ให้เห็นถึง การปรับตัวในเชิงธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือสถาบันทางเศรษฐกิจอันถือเป็นแหล่งทุนและองค์กรดำเนินกิจกรรมการลงทุนขนาดใหญ่ในสังคมไทย

สำหรับวรรณกรรมกลุ่มที่สอง ตัวอย่างเอกสารสำคัญเช่น งานของชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่อง “ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475-2500” โดยงานชิ้นนี้ได้บรรยายและวิเคราะห์ สภาพการก่อตัวของระบอบรัฐธรรมนูญในสังคมไทยครั้งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยฉายภาพให้เห็นความพยายามของทั้งฝ่ายอำนาจเก่า และฝ่ายอำนาจใหม่ที่ต้องการจะช่วงชิงอำนาจปกครองภายใต้กลไกการทำงานของระบอบรัฐธรรมนูญและกลไกรัฐสภา ด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในระบบและนอกระบบ(การรัฐประหาร) ซึ่งไม่ว่าอย่างไรก็ตาม โดยภาพรวม ฝ่ายที่ช่วงชิงอำนาจปกครองเหนือกว่าคือฝ่ายอำนาจใหม่ โดยเฉพาะรัฐบาลคณะราษฎรฝ่ายทหาร อีกทั้งกว่า 2 ทศวรรษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สังคมไทยก็ได้ปรากฏการหวนกลับไปดำรงอยู่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วรรณกรรมส่วนนี้ ทำให้ผู้ศึกษาใช้กำหนดสมมุติฐานตั้งต้นได้ว่า การที่ชนชั้นเจ้านายจะอาศัยกลไกอำนาจรัฐคอยอุปถัมภ์บริบทการผลิตซ้ำระบบรายได้ของตนเองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถือเป็นเงื่อนไขที่ยากลำบากขึ้น เพราะ (1) วิธีปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญมิใช่เครื่องมือบริหารจัดการอำนาจรัฐที่ยึดมั่นกติกาคัดกรองผู้ใช้อำนาจด้วยยึดถือเกณฑ์ชาติกำเนิด เช่นวิธีปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐธรรมนูญจึงมิใช่ระบบอำนาจอันรับประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายนอกเสียจากว่าชนชั้นเจ้านายหรือฝ่ายนิยมเจ้าสามารถเข้าครอบงำรัฐธรรมนูญได้ และ (2) ความที่ชนชั้นเจ้านายหรือฝ่ายนิยมเจ้าเองก็ไม่ใช้ฝ่ายอำนาจครอบงำรัฐธรรมนูญที่ได้เปรียบสูงสุดหลังพ.ศ. 2475 การพิจารณากลไกการเมืองการปกครองในฐานะเครื่องมือสนับสนุนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเจ้านายจึงมิได้ปรากฏนัยความสัมพันธ์ที่ชัดเจนเท่าไรนัก

เอกสารสำคัญอีกชิ้นงานในส่วนนี้คือ “กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530” ของ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ในงานชิ้นนี้ บ่งถึงพัฒนาการการเข้าสู่สมัยทุนนิยมเสรีของไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลังพ.ศ. 2516 ด้วยชี้ว่า พ่อค่านายทุนเอกชนเริ่ม

กลายเป็นกลุ่มชนผู้เข้ามา มีบทบาทครอบงำระบบเศรษฐกิจไทย ทั้งในมิติการขยายอำนาจต่อรอง
กระบวนการกำหนดอุปทานของนโยบายเศรษฐกิจ และกระบวนการกำหนดอุปสงค์ของนโยบาย
เศรษฐกิจ** อีกทั้งยังชี้ให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกอันถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ครอบงำชนชั้น
การเมืองไทยให้ปรับกลไกเศรษฐกิจภายในให้สอดคล้องกับการทำงานของระบบทุนนิยมโลก เหล่านี้
ด้วยประเมินเนื้อหาโดยตรงอาจเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยทุนนิยมเสรี
ของไทยที่ซึ่งเน้นความสำคัญไปที่บทบาททางเศรษฐกิจของชนชั้นนายทุนที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ผู้ศึกษาก็
เห็นว่าสามารถนำมาเชื่อมโยงกับชนชั้นเจ้านายได้ระดับหนึ่ง ด้วยเพราะหากหลังเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง ชนชั้นเจ้านายสูญเสียความสามารถทางการผูกขาดสถานะชนชั้นนำทางอำนาจ (ข้าราชการ
ระดับสูงทั้งประจำและการเมือง) นายการผ่องถ่ายอำนาจเศรษฐกิจส่วนใหญ่จากกลุ่มข้าราชการ
ชั้นสูงไปสู่กลุ่มนายทุนเอกชน ก็ย่อมมิได้สะท้อนต่อกลไกแสวงหาความมั่งคั่งของชนชั้นเจ้านาย
เท่าไรนัก (กรณีนี้หากเกิดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แนวทางพิจารณาก็อาจวางอยู่อีกลักษณะ
หนึ่งอันเชื่อได้ว่า ชนชั้นเจ้านายจำต้องตกเป็นกลุ่มผู้เสียประโยชน์โดยตรง) กลับกัน บริบทการเข้าสู่
ยุคสมัยที่รัฐกำหนดให้ภาคเอกชนเป็นกำลังนำประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ ประกอบกับเงื่อนไขการถูก
ถอดออกจากสถานะข้าราชการระดับสูงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็น่าจะเป็นปัจจัยผลักดัน
เจ้านายบางส่วนให้ผันตัวไปเป็นชนชั้นนายทุนเอกชนได้ ด้วยเพราะไม่เพียงสามารถแสวงหาวิถี
ชีวิตอย่างเป็นอิสระได้เหนือกว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ภาระบังคับให้เข้ารับราชการ) แต่ยัง
เห็นถึงช่องทางการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปิดกว้างกว่าสมัยการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจ
ชาตินิยมในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร

* ความบางส่วนในเอกสารซึ่งรังสรรค์ ธนพรพันธุ์อ้างข้อมูลมาอีกต่อหนึ่ง เช่น “เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของ
คณะรัฐมนตรีโดยจำแนกเป็นช่วงเวลา เราจะพบแบบแผนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ในระหว่างปี พ.ศ. 2475-2518 รัฐมนตรีที่มี
ภูมิหลังอาชีพราชการมีถึงร้อยละ 86.7 แต่ในช่วงของรัฐบาลประชาธิปไตยระหว่างปี 2518-2519 สัดส่วนนี้ลดลงเหลือ 20 %
แล้วกลับเพิ่มขึ้นเป็น 82.4% ในยุครัฐบาลเผด็จการระหว่างปี 2519-2522 แต่ในยุคประชาธิปไตยครั้งไประหว่างปี 2522 จนถึง
เดือนธันวาคม 2531 สัดส่วนนี้ลดลงเหลือ 42.3 % ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในช่วงที่พลังประชาธิปไตยเข้มแข็ง สัดส่วนของ
รัฐมนตรีที่มาจากข้าราชการจะน้อย การเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันก็คือ การเพิ่มความสำคัญของนักธุรกิจใ
องค์ประกอบของคณะรัฐมนตรีจาก 3.1% และ 11.8% ในช่วงปี 2475-2518 และ 2519-2522 ตามลำดับ เป็น 39.7% ในช่วงปี
2522- เดือนธันวาคม 2531” รังสรรค์ ธนพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิง
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530(กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546), หน้า 115-116.

** “การเติบโตทางเศรษฐกิจหลังปี 2504 ทำให้กลุ่มพ่อค่านายทุนเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นในกระบวนการกำหนด
นโยบายเศรษฐกิจ อิทธิพลดังกล่าวมิได้ปรากฏเฉพาะแต่หลังการเรียกร้องและผลักดันนโยบายของสมาคมการค้าที่มีมากขึ้น
เท่านั้น หากยังปรากฏในรูปของการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นนำทางอำนาจ และการเข้าร่วมในกระบวนการทาง
การเมืองอีกด้วย” เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

จากวรรณกรรมปริทัศน์ที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ ทั้งหมดคืองานที่เป็นรากฐานความคิดและแหล่งข้อมูลจำเป็นเบื้องต้นเพื่อสนับสนุนการตอบปัญหาวิจัยที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น กล่าวคือ แม้วรรณกรรมกลุ่มแรกจะหมายถึงต้นทุนข้อมูลความรู้ที่ผู้ศึกษานำมาใช้อธิบายพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายได้โดยตรง แต่ถึงกระนั้น ในฐานะที่พลวัตความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายเองมิใช่เงื่อนไขที่ชนชั้นเจ้านายจะควบคุมได้ อย่างเป็นอิสระจากกติกาทางเศรษฐกิจการเมืองระดับนโยบายแห่งรัฐ องค์ความรู้ว่าด้วยพลวัตความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทย จึงถือเป็นอีกต้นทุนความรู้ที่จำเป็นต้องใช้ร่วมวิเคราะห์ในฐานะปัจจัยแวดล้อมอันมีอิทธิพลกำหนดทิศทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายอย่างไม่อาจปฏิเสธได้